‘सनत रेग्मीका प्रतिनिधि कथा’ कथासङ्ग्रहको विधातात्त्विक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्रसङ्कायअन्तर्गत

नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर

तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको

प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

सुमित्रा पाण्डेय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

२०७१

शोधनिर्देशक
डा. लक्ष्मण प्रसाद गौतम
सहप्राध्यापक

‘सनत रेग्मीका प्रतिनिधि कथा’ कथासङ्ग्रहको विधातात्त्विक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्रसङ्कायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर
तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
सुमित्रा पाण्डेय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ
२०७१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

शोधनिर्देशकको सिफारिस

यस नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर (एम.ए.) दोस्रो वर्षकी छात्रा सुमित्रा पाण्डेयले **'सनत रेग्मीका प्रतिनिधि कथा' कथासङ्ग्रहको विधातात्त्विक अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार गर्नुभएको हो । अत्यन्त परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यो शोधपत्रबाट म सन्तुष्ट छु र यसको अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मितिः २०७१/०१/१७

....
डा. लक्ष्मणप्रसाद गौतम
सहप्राध्यापक
(शोधनिर्देशक)
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि, कीर्तिपुर ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागकी छात्रा सुमित्रा पाण्डेयले दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको **'सनत रेग्मीका प्रतिनिधि कथा' कथासङ्ग्रहको विधातात्त्विक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र स्नातकोत्तर तहका निमित्त स्वीकृत गरिएको छ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम ....
(विभागीय प्रमुख)

२. सहप्रा. डा. लक्ष्मणप्रसाद गौतम ....
(शोधनिर्देशक)

३. प्रा. राजेन्द्र सुवेदी ....
(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०७१/०१/२५

कृतज्ञताज्ञापन

‘सनत रेग्मीका प्रतिनिधि कथा कथासङ्ग्रहको विधातात्त्विक अध्ययन’ शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र आदरणीय गुरु सहप्रा.डा. लक्ष्मणप्रसाद गौतमज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । आफ्नो व्यस्तताका बीचमा मूल्यवान् समय, समुचित सुझाव अनि ससाना प्रविधिगत तौरतरिकासम्बन्धी ज्ञान दिएर मार्गनिर्देशन गर्नुभएकोमा उहाँप्रति म हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत विषयमा शोधप्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधकार्य गर्ने अवसर प्रदान गर्ने नेपाली केन्द्रीय विभाग तथा यस विभागका प्रमुख एवम् आदरणीय गुरु प्राध्यापक डा. देवीप्रसाद गौतमज्यूप्रति आभारी छु । यस शोधकार्य तयार पार्ने सन्दर्भमा आवश्यक सामग्री देखाइदिएर बेलाबेलामा सल्लाह प्रदान गर्ने आदरणीय गुरु डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलगायत विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिने त्रि.वि केन्द्रीय पुस्तकालय तथा नेपाली विभागीय पुस्तकालयलाई कृतज्ञता टक्र्याउँछु ।

नेपाली साहित्यको कथाविधाका सामाजिक यथार्थवादी धाराका वरिष्ठ कथाकार सनत रेग्मीको ‘सनत रेग्मीका प्रतिनिधि कथा’ कथासङ्ग्रहका कथाहरू मन छुने खालका छन् । समाजका यथार्थ विषयवस्तु कथामा समेटिएका हुनाले र यसको हालसम्म पनि गहन विश्लेषण नभएको हुनाले मैले गहन विश्लेषण गर्ने उद्देश्य लिएर यस कृतिको विधातात्त्विक अध्ययन गर्ने जमर्को गरेकी छु । यस क्रममा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने शोधनायक सनत रेग्मीज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

उच्च शिक्षा अध्ययनमा प्रेरित गरी मलाई आजको यो शोधपत्र लेख्ने ठाउँसम्म पुऱ्याउन महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउने स्व. पिता नन्दलाल उपाध्याय तथा माता पवित्रादेवी उपाध्यायप्रति चिरऋणी छु । यो शोधपत्र तयार पार्न उपयोगी सामग्री उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने मेरा श्रीमान् भानुभक्त पाण्डेयज्यूप्रति आभारी छु । प्रस्तुत शोधको तयारीको क्रममा यथाशक्य सहयोग गर्ने साथीहरू जयन्ती गौतम, दुर्गा खतिवडा, सुनिता अधिकारी र अम्बिका खनाललाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा व्यस्त हुँदाहुँदै पनि लगनशीलतापूर्वक टङ्कण गरिदिने श्री सन्तोष रिजाललाई धन्यवादज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरसमक्ष पेस गर्दछु ।

मिति : २०७१/०१/१४

....

सुमित्रा पाण्डेय
क्रमाङ्क : १३
शैक्षिकसत्र २०६५/०६६
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय,कीर्तिपुर

विषयसूची

	पृष्ठ
पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय	
१.१ विषयपरिचय	१
१.२ समस्याकथन	१
१.३ शोधको उद्देश्य	१
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	१
१.५ शोधकार्यको औचित्य र महत्त्व	६
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	६
१.७ सामग्री सङ्कलन र शोधविधि	६
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	६
दोस्रो परिच्छेद : सनत रेग्मीको कथा-यात्रा र प्रवृत्ति	
२.१ पृष्ठभूमि	७
२.२ कथायात्रा र प्रवृत्ति	७
२.२.१ पहिलो चरण	९
२.२.२ दोस्रो चरण	११
२.२.३ तेस्रो चरण	१३
२.२.४ सनत रेग्मीका प्रमुख कथाप्रवृत्तिहरूको विश्लेषण	१५
२.३ निष्कर्ष	१८
तेस्रो परिच्छेद : 'सनत रेग्मीका प्रतिनिधि कथा' कथासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कथाहरूको विधातात्त्विक विश्लेषण	
३.१ 'अनावृत' कथाको विश्लेषण	१९
३.१.१ कथावस्तु	१९
३.१.२ पात्रविधान	२०
३.१.३ परिवेश	२२
३.१.४ उद्देश्य	२३
३.१.५दृष्टिबिन्दु	२३
३.१.६ भाषाशैलीगत तत्त्व	२४
३.२ 'अवतरण' कथाको विश्लेषण	२४
३.२.१ कथावस्तु	२४
३.२.२ पात्रविधान	२५
३.२.३ परिवेश	२६

	३.२.४ उद्देश्य	२६
	३.२.५ दृष्टिबिन्दु	२६
	३.२.६ भाषाशैलीगत तत्त्व	२६
३.३	**'घन्टाउके' कथाको विश्लेषण**	२६
	३.३.१ कथावस्तु	२७
	३.३.२ पात्रविधान	२७
	३.३.३ परिवेश	२८
	३.३.४ उद्देश्य	२८
	३.३.५ दृष्टिबिन्दु	२८
	३.३.६ भाषाशैलीगत तत्त्व	२८
३.४	**'घर' कथाको विश्लेषण**	२९
	३.४.१ कथावस्तु	२९
	३.४.२ पात्रविधान	२९
	३.४.३ परिवेश	३०
	३.४.४ उद्देश्य	३०
	३.४.५ दृष्टिबिन्दु	३१
	३.४.६ भाषाशैलीगत तत्त्व	३१
३.५	**'चकमन्न' कथाको विश्लेषण**	३१
	३.५.१ कथावस्तु	३१
	३.५.२ पात्रविधान	३२
	३.५.३ परिवेश	३३
	३.५.४ उद्देश्य	३३
	३.५.५ दृष्टिबिन्दु	३३
	३.५.६ भाषाशैलीगत तत्त्व	३३
३.६	**'चिरकुमारी' कथाको विश्लेषण**	**३४**
	३.६.१ कथावस्तु	३४
	३.६.२ पात्रविधान	३४
	३.६.३ परिवेश	३५
	३.६.४ उद्देश्य	३५
	३.६.५ दृष्टिबिन्दु	३५
	३.६.६ भाषाशैलीगत तत्त्व	३५
३.७	**'चिहान भइसकेको घर' कथाको विश्लेषण**	३६
	३.७.१ कथावस्तु	३६

३.७.२ पात्रविधान ३६
३.७.३ परिवेश ३७
३.७.४ उद्देश्य ३८
३.७.५ दृष्टिबिन्दु ३८
३.७.६ भाषाशैलीगत तत्त्व ३८
३.८ 'चील' कथाको विश्लेषण ३८
३.८.१ कथावस्तु ३८
३.८.२ पात्रविधान ३९
३.८.३ परिवेश ३९
३.८.४ उद्देश्य ३९
३.८.५ दृष्टिबिन्दु ४०
३.८.६ भाषाशैलीगत तत्त्व ४०
३.९ 'चोकबजारमा' कथाको विश्लेषण ४०
३.९.१ कथावस्तु ४०
३.९.२ पात्रविधान ४०
३.९.३ परिवेश ४२
३.९.४ उद्देश्य ४२
३.९.५ दृष्टिबिन्दु ४३
३.९.६ भाषाशैलीगत तत्त्व ४३
३.१० 'छिनार' कथाको विश्लेषण ४३
३.१०.१ कथावस्तु ४३
३.१०.२ पात्रविधान ४३
३.१०.३ परिवेश ४४
३.१०.४ उद्देश्य ४५
३.१०.५ दृष्टिबिन्दु ४५
३.१०.६ भाषाशैलीगत तत्त्व ४५
३.११ 'झ्यालबाहिर' कथाको विश्लेषण ४५
३.११.१ कथावस्तु ४६
३.११.२ पात्रविधान ४६
३.११.३ परिवेश ४७
३.११.४ उद्देश्य ४७
३.११.५ दृष्टिबिन्दु ४७
३.११.६ भाषाशैलीगत तत्त्व ४७

३.१२ 'दन्त्यकथाको राक्षस' कथाको विश्लेषण ४८
३.१२.१ कथावस्तु ४८
३.१२.२ पात्रविधान ४८
३.१२.३ परिवेश ४९
३.१२.४ उद्देश्य ४९
३.१२.५ दृष्टिबिन्दु ५०
३.१२.६ भाषाशैलीगत तत्त्व ५०
३.१३ 'नातासम्बन्ध' कथाको विश्लेषण **५०**
३.१३.१ कथावस्तु ५०
३.१३.२ पात्रविधान ५१
३.१३.३ परिवेश ५२
३.१३.४ उद्देश्य ५३
३.१३.५ दृष्टिबिन्दु ५३
३.१३.६ भाषाशैलीगत तत्त्व ५३
३.१४ 'प्रश्नहरू' कथाको विश्लेषण **५४**
३.१४.१ कथावस्तु ५४
३.१४.२ पात्रविधान ५४
३.१४.३ परिवेश ५५
३.१४.४ उद्देश्य ५६
३.१४.५ दृष्टिबिन्दु ५६
३.१४.६ भाषाशैलीगत तत्त्व ५६
३.१५ 'फूलमतिया' कथाको विश्लेषण **५६**
३.१५.१ कथावस्तु ५७
३.१५.२ पात्रविधान ५७
३.१५.३ परिवेश ५८
३.१५.४ उद्देश्य ५९
३.१५.५ दृष्टिबिन्दु ५९
३.१५.६ भाषाशैलीगत तत्त्व ५९
३.१६ 'बन्द कोठाहरूको सहर' कथाको विश्लेषण **६०**
३.१६.१ कथावस्तु ६०
३.१६.२ पात्रविधान ६०
३.१६.३ परिवेश ६१
३.१६.४ उद्देश्य ६१

३.१६.५ दृष्टिबिन्दु	६१
३.१६.६ भाषाशैलीगत तत्त्व	६१
३.१७ 'बिदाको दिन' कथाको विश्लेषण	**६१**
३.१७.१ कथावस्तु	६१
३.१७.२ पात्रविधान	६२
३.१७.३ परिवेश	६३
३.१७.४ उद्देश्य	६३
३.१७.५ दृष्टिबिन्दु	६३
३.१७.६ भाषाशैलीगत तत्त्व	६३
३.१८ 'मूल्य र मान्यता' कथाको विश्लेषण	**६३**
३.१८.१ कथावस्तु	६३
३.१८.२ पात्रविधान	६४
३.१८.३ परिवेश	६५
३.१८.४ उद्देश्य	६६
३.१८.५ दृष्टिबिन्दु	६६
३.१८.६ भाषाशैलीगत तत्त्व	६६
३.१९ 'रूपबजार' कथाको विश्लेषण	**६७**
३.१९.१ कथावस्तु	६७
३.१९.२ पात्रविधान	६७
३.१९.३ परिवेश	६८
३.१९.४ उद्देश्य	६९
३.१९.५ दृष्टिबिन्दु	६९
३.१९.६ भाषाशैलीगत तत्त्व	६९
३.२० 'लछमनियाको गौना' कथाको विश्लेषण	**६९**
३.२०.१ कथावस्तु	६९
३.२०.२ पात्रविधान	७०
३.२०.३ परिवेश	७२
३.२०.४ उद्देश्य	७२
३.२०.५ दृष्टिबिन्दु	७२
३.२०.६ भाषाशैलीगत तत्त्व	७३
३.२१ 'लाटो' कथाको विश्लेषण	**७३**
३.२१.१ कथावस्तु	७३
३.२१.२ पात्रविधान	७४

३.२१.३ परिवेश ७५
३.२१.४ उद्देश्य ७५
३.२१.५ दृष्टिबिन्दु ७५
३.२१.६ भाषाशैलीगत तत्त्व ७५
३.२२ समयसत्य' कथाको विश्लेषण ७६
३.२२.१ कथावस्तु ७६
३.२२.२ पात्रविधान ७६
३.२२.३ परिवेश ७८
३.२२.४ उद्देश्य ७८
३.२२.५ दृष्टिबिन्दु ७९
३.२२.६ भाषाशैलीगत तत्त्व ७९
३.२३ 'समर्पिता' कथाको विश्लेषण ७९
३.२३.१ कथावस्तु ७९
३.२३.२ पात्रविधान ८०
३.२३.३ परिवेश ८१
३.२३.४ उद्देश्य ८१
३.२३.५ दृष्टिबिन्दु ८१
३.२३.६ भाषाशैलीगत तत्त्व ८१
३.२४ 'स्मृतिदंश' कथाको विश्लेषण ८२
३.२४.१ कथावस्तु ८२
३.२४.२ पात्रविधान ८२
३.२४.३ परिवेश ८४
३.२४.४ उद्देश्य ८४
३.२४.५ दृष्टिबिन्दु ८४
३.२४.६ भाषाशैलीगत तत्त्व ८४
३.२५ 'स्वीकारोक्ति' कथाको विश्लेषण ८५
३.२५.१ कथावस्तु ८५
३.२५.२ पात्रविधान ८५
३.२५.३ परिवेश ८६
३.२५.४ उद्देश्य ८६
३.२५.५ दृष्टिबिन्दु ८६
३.२५.६ भाषाशैलीगत तत्त्व ८७

चौथो परिच्छेद : कथाकार सनत रेग्मीका कथाको प्रवृत्तिपरक विश्लेषण **८८**
४.१. आञ्चलिक परिवेशको वस्तुगत र यथार्थ चित्रण ८८
४.२. सामाजिक विकृति, विसङ्गति र अव्यवस्थाको चित्रण ९७
४.३. गरिबी, शोषण, अभाव, पीडा एवम् मानवीय संवेदनाको प्रस्तुति १०१
४.४.राजनैतिक एवम् प्रशासनिक विकृतिको चित्रण १०८
४.५.कुसंस्कार एवम् कुप्रवृत्तिप्रति व्यङ्ग्य ११०
४.६.बालविवाह, यौनअसन्तुष्टि, बालमनोभावना आदिको प्रस्तुति ११३
४.७. राजनैतिक परिवर्तन भएर पनि आर्थिक एवम् सामाजिक परिवर्तन आउन नसकेको यथार्थको चित्रण ११७
४.८. यौनविकृतिको चित्रण ११८
४.९ नारीहरूले बाध्य भएर वेश्यावृत्ति गर्नुपरेको दयनीय अवस्थाको चित्रण १२०
४.१०. सरल, सहज भाषाशैलीको प्रयोगका साथै प्रतीक तथा बिम्बको प्रयोग १२२
पाँचौं परिच्छेद : उपसंहार **१२५**
सन्दर्भ ग्रन्थसूची **१२९**